

repló pH követelmények átvizsgálására miképpen lehet felhasználni az ismertetett kettős titrálási görbéket. Nem volt céлом az, hogy valamennyi gyógyszerkönyvi készítményt megtitráljam; ez feladata lehet majd a VI. Magyar Gyógyszerkönyv által megbízott vizsgálóknak. Ennek elvégzése célszerűnek látszik, mert még a legmodernebb gyógyszerkönyvekben is találunk olyan pH követelményeket, amelyek irreálisak, nem állják meg helyüket.

Továbbá azt szerettem volna alátámasztani, hogy elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt előnyösnek látszik, hogy a Ph. Hg. VI. felvegye a potenciometriás pH mérést, esetleg át is térjen arra, mint ahogy ezt a B. P. 58. már meg is valószínűsítette, mert elhagyta az indikátoros módszert.

Végül köszönetet szeretnék mondani a *Chinoïn* gyógyszervegyészeti gyár, Minőségellenőrző Főosztály vezetőjének, dr. Wessel Flóra kandidátusnak, aki támogatásával lehetővé tette dolgozatom elkészítését.

РЕЗЮМЕ

В окончательной части своего доклада, автор трактует о проверках труднорастворимых в воде продуктов. Он устанавливает, что рекомендуется совершать измерения pH потенциометрически в водной сус-

пензии, потому что вследствие фильтрования часто возникает адсорбционная потеря. Проверая двойную кривую титрования нескольких важнейших основных материалов, он устанавливает случаи, у которых отсутствует или присутствует супердействие. Исследует дальше некоторые условия потенциометрического измерения pH, совершенного в спиртовых растворах. Наконец, автор кратко обосновывает опытные условия, предложенные ими для измерения pH (концентрация, объем, нормальность измерительного раствора).

ZUSAMMENFASSUNG

Im Abschluss seiner Arbeit beschreibt Verfasser die Untersuchung der in Wasser sich schlecht löslichen Präparate. Er behauptet, dass es zweckmässig sei die pH. Messung potentiometrisch in wässriger Suspension vorzunehmen, da während des Filtrierens Absorptionsverlust entsteht. Die doppelte Titrationskurve einiger wichtigeren Grundstoffe aufnehmend, stellt er fest, in welchen Fällen eine Superwirkung fehlt, bzw. erscheint. Einzelne Bedingungen der potentiometrischen pH Messung in alkoholischer Lösung untersuchte er ebenfalls. Schliesslich begründet er kurz die, seinerseits für richtig gehaltene, Versuchsbedingungen der pH Messung (Konzentration, Rauminhalt, Normalität der Messlösung).

(*Chinoïn Gyógyszer- és Vegyészeti termékek gyára Budapest, IV., Tó u. 1-3.*)

Érkezett: 1960. XII. 9.

A gyógyszerészet történetéből

PÁPAI PÁRIZ FERENC GYÓGYNÖVÉNYEI¹

DR. HALMAI JÁNOS

Pápai Páriz Ferenc a nagyenyedi kollégium tanítója, a fejedelem háziorvosa 1683-ban készítette el a *Pax corporis* kéziratát.

Buda az időben még török kézen volt. Az erdélyi fejedelem a szultán parancsára hadmozdulatokat kezd és a török haderő Bécs ostromára készül fel. A magyar föld három részre szakadva nyög a hadiszekerek dübörgése alatt, a szegény dolgozó nép pedig húzza rabigáját, verejtekézi a robotot, mely egyformán súlyos mind a három országrészben.

Ilyen állapotok között jelent meg a könyv első kiadása Kolozsvárott 1690-ben és újabb kiadása 1695-ben; 1692-ben Lőcsén is megjelent egy kiadás, ugyanitt 1701-ben is, majd még három kiadást ért meg 1747, 1759 és 1774-ben.

A *Pax corporis* szerzője, aki tudományát Erasmus, Paracelsus és Vesalius városában Bazelben tudós tanítóitól, továbbá egy évtizedes orvosi gyakorlatából szedte össze, munkáját, amint írja „a házi cselédes gazdáknak és gazdaasszonyoknak és az ügyefogyott szegényeknek” szánta „akiknek nincsen mindenkoron kezük ügyében értelmes orvos”, mert „akkor falukon hamarabb talált segédet a beteg barom,

mint a beteg ember”. A haladó gondolkodású, szociális orvos mutatkozik be az elsők közül való magyar nyelvű orvosi könyvben, midőn nagyrészt a házaknál feltalálható szereket igyekezett a szegények kedvéért előszámolni és küzdött a babona ellen.

Nyolc részben, 70 fejezetben, 100 féle betegség különbözőségeit, fészkeit, okait, jeleit és orvosságait tárgyalja. Kevés ásványi és állati származású gyógyszeren kívül számos gyógynövényt alkalmaz. Magyar nevük fényt vet az akkori nyelvkincsre és érdekes összeállításul szolgál a mai népi elnevezésekre, sőt népies alkalmazási módjukra is.

A következőkben ABC sorrendben sorolom fel az 1701-ben Lőcsén megjelent kiadásban szereplő növényi származású gyógyszerek elnevezését, néhány esetben a belőlük készült orvosság nevét is.

Agaricum
Alma, sült édes—, —lágú húsa, édes—, savanyú—
Aloe
Alkermes
Angelica gyökér
Anizsmag, — —olaj
Apró—Bojtorján levele (*Agrimonia*)
Arannyal versengő levele (*Chelidonium minus*)
Ábel vagy sárkány vére (*Sanguis Draconis*)
Ámbra
Árpa, — liszt, — kása—pergelt
Árva—leány haja (*Capillus Veneris*)
Árva tsalán

¹ A III. Gyógyszerész Nagygyűlésen elhangzott előadás.

- Bab-liszt, —második leve, —virág víz, —levelű fű
 Babér
 Balha fű
 Baratzk mag, —olaj
 Barkótza
 Bagoly-borsó
 Basarózsa, —tő, —vize, —mag, —gyökér
 Bál-fű mag
 Bárány-üröm
 Bába-kalátza gyökere (*Chamaeleon, Carlina*)
 Belénd vagy bolondító fű, —gyökere, —mag, —olaj
 Bemoyrn
 Betonica = seb-fű
 Béka—lentse
 Birs alma, —új levele
 Bistorta gyökere
 Bik—fa
 Borrago
 Bors, —hosszú, —fű
 Bogáts kóró
 Borza fának gyenge töve, vén—, —oldalán vagy tövéen
 termett gomba, —belső zöld héja, borza virág nyers
 vagy asszu
 Búza liszt, tiszta búza
 Buglossa
 Büdös bürök nyers
 Büdös aszát (*Asa foetida*)
- Calamus aromaticus
 Calendula (fülemüle fű)
 Casia, Cassia
 Castoreum, —olaj
 Camphor
 Centaurea, Centauria
 Cephalica
 Cichoria gyökér, —víz
 Citrom, —lé, —héja, —olaj
 Chinae radix
 Coriandrom
 Cseresznye mag, —fa mézgája
 Cubium mag = *Cubeba*
 Cynoglossa
 Czékla levél
 Cziprus, fája = *Sabina (Cyperus)*, —fa ág
 Czitvar—gyökér
 Dinnye mag, —görög, sárga
 Dió, —bele, —zöld, —vize
 Dictamnus gyökere
 Disznó tők levele, —bab, —tök
 Dragacantum
 Ebtel kóró (Sittin kóró) levele
 Ebnyelvű-fű (*Cynoglossa*)
 Eb—szőlő, —tej, —gyökér héja, —fű
 Egres, —levele
 Egér fark fű, —fülfű (*Auricula muris*)
 Epej levele, gyökere
 Erdei édes gyökér (*Polypodium*)
 Ezer levelű fű
 Eufrasia
 Euphorbium
 Édes gyökér
- Fa olaj
 Fahéj víz, —olaj, —szirup
 Fagyal
 Fagyöngy
 Fái sóska
 Fái bodza
 Faikas—alma gyökere
 Fejér fűzfa levél, vörös—gyenge ága
 Fejér málva, —levél, —gyökér
 Fejér liliom, —töve
 Fejér fűzfa levél
 Fejér pesztertze fű (*Marrubium album*)
 Fejér üröm
 Fekete-nadály gyökere
 Fekete üröm
 Fekete tsalán gyökere, melyet varjómogyórónak is
 híznak (*Radix Scrofulariae*)
 Fenyő mag
 Fenyő tövis, —fa, —héja, —mag, —szurok
- Fige, füge
 Fok—hagyma
 Fodormenta
 Föld epe, — —fű (*Centaurea minor*), —tök
 Földi borza, — —gyümölcse
 Földi tők
 Földi füst (*Fumaria*)
 Földi borostyán
 Fül fű
 Fűz levél, —fa hamva
 Fürtös viola mag (*Lupinus*)
- Galles
 Galbanetum
 Genista—fű gyökere
 Gentiana minor = Szent László fűve
 Geleszta por (*Semen Cinae*)
 Gesztenye héja
 Görög dinnye
 Görög széna mag
 Gummi Arabicum
 Gummi Ammoniacum
 Gummi Gajacum
 Gvajacum
 Gyapot, tiszta
 Gyanta—olaj, —fűst, —por
 Gyenge—gyökér (*Sigillum Salomonis*)
 Gyopár (*Stoechas*), fekete— = szurokfű
 Gyömbér, eleven—
 Gyöngyvirág
 Gyopár
- Havasi ugorka (*Cucumis sylvestris*) — —töve (*Cucumis
 asinicus*)
 Harang virág, — —levele
 Hagyma—lé
 Hársfa virág
 Hunyor, —levél
- Indiai tárkony gyökere = *Pyrethrum*
 Imperatória—gyökér
 Isóp, —virág
 Isten fája, — —víz
- Ju—üröm
 Kakuk—fű
 Kapir—mag, —olaj
 Kapor—mag, —olaj
 Kaporna olaj
 Kapotnya—gyökér, —fű (*Asarum*)
 Kaláris, tört
 Karó répa, — —mag
 Karmasin szint festő mag (*Grana kermes*)
 Katáng kóró, — —levele, — —gyökér
 Kása virág = Szent György virág,
 Káposzta toizsa, nyers— levele, kék—, —levéle
 Kender mag
 Kerti bogács (*Carduus Mariae*)
 Keserű mandola olaj, — —, — —bele
 Keserű lapu, — —gyökér
 Keményítő
 Kék liliom gyökere, Viola gyökérnek is híjják
 Korom
 Komló (asszu)
 Kőkény, —fa moh, —asszu
 Köles
 Kömény, —vad, —olaj, —gyökér, —kerti, —levél,
 —mag
 Kőrös fa leve, — —olaj, — —sava, — —héja, — —nyers
 Kőröntő fű (*Saxifraga*)
 Kőszvény fű (*Chamaeopythis*)
 Körtvély sült, —fa gyöngye
 Kővér portsin = *Portulaca*
- Ladanum
 Laurus olaj
 Lavendula
 Len—mag, gyenge— csepű— levelű fű (*Linaria*)
 Lentse
 Levisticum, — mag, —gyökér

- Lentiscum fa reszelt forgácsa
 Lémonyá
 Lignum Santum
 Liliom (fejér) gyökere
 Lórum gyökere = lósóska (*Lapathum acutum*),
 —levele
- Majorana
 Manna
 Malosa szőlő, mazsola—,
 Mar tilapu
 Mastix
 Matska páré (*Urtica mortua, Lamium*)
 Mák, —fejér, — —magva, —tokja, mezei-, vad-
 —vize
 Málva, —rósa, fehér—, — —gyökér, —rósa levele,
 virága
 Medgy, asszu
 Melissa
 Mezei sóska gyökere, — —
 Mezei menta, vad—
 Méh-fű (melyet Dobronicának is hívnak) — —kerti,
 — —mezei
 Méz
 Mondola, —olaj
 Mogorófa olaj = *Ol. Heracleum*, —veres mogorófa bél
 Moschus
 Mirtus olaj
 Muharcza veres gyümöltse
 Muskotály alma
 Mustár, —mag
 Myrha
- Nadály fű
 Napra forduló virág
 Naiants héj, —
 Nád—méz = *Saccharum*
 Noszpolya
 Nyárfasszu héja
 Nyakas tök virágja
 Nyírfa-gomba
 Nyúl-káposzta (*Sonchus*)
- Opium
 Ökör-nyelv fű, — fark kóró levele, —virág
 Örmény gyökér
 Öt levelű fű
- Pap erszénye fű (*Bursa pastoris*)
 Paponya (*Alcecegi*)
 Paréj
 Pápa fű, —zöld
 Perje fű
 Petasitesz gyökere
 Petrezselyem, —mag
 Pimpinella = bába íre
 Portsín — fű (*Portulaca, Polygonum*),
 Pirosító gyökér (*Rubia*)
 Póla (*Pulegium*)
 Póma granát, —héja
 Ports fű
 Puszpáng, —olaj
 Pyretrum = indiai tárkony gyökere
- Retek, reszelt, —fekete
 Répa
 Rhabarbarum
 Rís—kása
 Rontó—fű
 Rósa olaj, —víz, —méz, veres—
 Rosmarin
 Ros
 Rubia (pirosító, büzer)
 Ruta, —levél nyers, —olaj, aszu—, vad—
- Salamon pecséti gyökere (gyenge gyökér)
 Salsaparilla, Sarsaparilla = sárga, szártsa gyökér
 Saláta
 Santálum fa
 Sállya
 Sáfrán, sárfány
 Sárkány vér
- Sártök
 Seb fű = *Betonica*
 Senna
 Somkóró (Sárkelep)
 Sóska, fáji, mezei—, sóska-fa (*Berberis*) belső sárga
 haja megaszalva, —gyökér,
 Somkóró, —levele, — —virágostól
 Spárga (*Asparagus*)
 Spondia
 Spicárd, Spicinárd, —víz, —olaj
 Succinum
 Süly-fű gyökér (*Radix Aronis*)
- Szaporfa fű, —nyers
 Szappanzó fű (*Saponaria*)
 Szarvas nyelvű fű (*Scolopendrium*)
 Szártsa gyökér = Salsaparilla
 Szederj leve, szederje
 Szeder-fű, —olaj
 Szent László füve, gyökere (*Gentiana major*), kék
 virágú— = *Gentiana minor*
 Szent László füve, kis
 Szent György virága = kása virág = *Primula veris* töve
 Szeretsen dió, —virág
 Szék-fű, —olaj
 Szent János kenyere, —gyökere (*Polypodium*)
 Szőlő levelek, —venyige, —mag
 Szilva, asszu, —fa mézgája, szilvából spiritusz
 Szurok fű (*Oriaganum* = fekete gyopár), szű-fű
- Tabák füst, —hamva, nyers— leve, száraz—, (asszu—)
 Tál-mosó fű (*Equisetum*)
 Tárkony, —gyökér, házi— töve
 Tamarindus, Tamarindus kérge
 Tengeri szőlő
 Téli saláta (*Endivia*)
 Terijék
 Terpentina, teipentin-olaj, —spiritusz
 Temondád-fű gyökere (*Eryngium*)
 Tormentilla-gyökér, Tármentilla,
 Tök, —levele, disznó—,
 Tölgyfán termő gyöngy, —makk, — tokja, —levelei
 Torma, vízi, —kerti
 Tömjén
 Tsalyán gyökér, —levele, —mag, —töve
 Tsába-ire gyökere, és — fű (*Pimpinella*)
 Tseresznye (fekete)spiritusz
 Tserfa levele, —deszka, — —héja, —fa jövésének és
 gyenge levelének vize, — —gyenge jövése, — belső
 veres héja
 Tserfa levelű fű (*Chamaedris*)
 Tsengő kóró, — fű, — virága, — levele —virág (*Hypocis-*
cum)
 Tsombord
 Turbolya, —víz
 Tyúkhur-fű
 Tyúkszem-fű (*Anagallis purpurea*)
- Ugorka mag
 Úti fű gyökere, — — (*Auricula muris*)?!
 Úró, —virág
- Vad —kömény
 Vad —mák
 Vad szőlő virága
 Vad fekete tseresznye
 Vad tseresznye—fa gyökere
 Varjú mogoró
 Veres hagyma, —belső réttyei
 Veres tészla
 Vérehulló fű, — gyökere
 Viola (fürtös) —mag (*Lupinus*), szederjes—,
 Viola gyökér (*Radix Ireos*), —levele, —szirup
 Vízi petrezselyem (*Apium palustre*)
 Vízi torma (deredze v. becabungá)
 Vízi tök (*Nymphaea*)
 Viadits kóró magva
 Zab
 Zászpa, —gyökér
 Zászpa kisebbik féle, melyet Helleborasier-nek hívnak
 Zedoaria v. Czitvar gyökér

A felsorolásból kivettem még az a,b,c,d,e betűvel kezdődő nevek közül azokat, amelyek hivatalos gyógyszerek még ma is használatos növénynevei; továbbá azokat, amelyek a népgyógyászatban igen elterjedten használatosak; a 3 csoportban olyan növények nevét közlöm, melyek ma már nem vagy alig használatosak (obszoletté váltak), végül összegyűjtöttem ugyanezen csoportból az érdekesebb neveket, melyek híven tükrözik azt, hogy a magyar nép mennyire szereti a természetet és hogy ezzel mennyire összefonódott.

Hivatalosak:

Aloe, Angelica, Anizsmag, Belénd, Calamus aromaticus, Camphor, Cassia, Cichoria-gyökér, Coriandrom, Dragacantum, Édesgyökér, Erdei édesgyökér (*Polypodium*).

Népiesek:

Agrimonia, Árvatsalán, Barkótza, Balhafű, Basaróza, Betonica, Borrage, Borsfű, Büdös aszát (*Asa foetida*), Büdös bőrök, Calendula, Citromleve, héja, olaja, Cynoglossa, Cékla, —levél, Dió, —bele, —zöld, Dictamnus gyökere, Euphrasia, Egres, Ebszőlő, Tejgyökér héja, Disznóbab, Disznótök, Dinnye görög —sárga, —mag,

Obszolett drogok

Agaricum, Alma édes, —savanyú, —sült, Alkermes, Ábel vére, Ambra, Árpaliszt, —kása, Adiantum capillus Veneris, Babér, Bárányüöm, Bistirta gyökere, Buglossa, Babliszt, —virág, Baratzkmag, Búza liszt, Castoreum, Cubeba, Cseresznye-mag, —fa mézgája, Euphorbium

Érdekesebb nevek

Árva leány haja, Arannyal versengő, Bagolyborsó, Bolondító fű, Békalentse, Bik-fa, Bozafa tövén termett gomba, Calendula-fülemüle fű, Cubium mag, Ciprus fája (*Sabina*), Czitvár gyökér, Ebnylvű fű (*Cynoglossa*), Egérfark fű, —fülfű (*Auricula muris*), Eperlevele, Ezerlevelű fű, Bába kalátsa-gyökere (*Carlina*).

Kiegészítésként mint érdekességet megjegyzem, hogy Oláh szerint Pápai Páriz Ferenc szavainak magyarázataiban magyar terjék alatt a fokhagymát és a magyar mithridátum alatt a vörös hagymát kell értenünk.

Ide kívánczik az is, hogy egy XIV. századi orvosi könyvben, melyet Vajsa Béla Kolozsvárt, 1943-ban eredeti ortográfiával jelentetett meg, a méh (*uterus*) a következő szavakkal szerepel: mádra, nádra, synadra, színádra; ezeket a szavakat Pápai Páriz Ferenc könyvében is megtaláljuk.

Érdeklődésre tarthat még számot az állati származású gyógyszerek ismertetése pl tyúkmony-szike, kövér rézre sírja, asszonyember teje, nyúl apró pelyhes szőre, pókháló, fetske fészkek stb.

Ugyanígy az egyéb gyógyszerek pl. káposzta torzsa és szőlővenyige hamujából lúg; tölgyfának a tsutkájáról szedett esővíz, régi sarutalp hamuja, főtt víz, fejtő tizpó bele, Crocus metallorum, unguentum de Tutia, tiszta forrás víz, bánya feredő melegvíz, kénesó, sárkányvér, tüzes zsarátnok borral oltva, koezoenséges só, aranyvíz, Terrea sigillata, szurok, korom

Pápai Páriz Ferenc könyve egyszerű, népies gyógyítási módokat is közöl, nagy népszerűségre tett szert, amit az is igazol, hogy hét kiadást ért meg részben Kolozsvárt, részben Lőcsén Végeredményben megállapítható, hogy a magyar

nép rendkívül szereti a természetet, sokat foglalkozott vele, jó megfigyelő volt, számos értékes gyógyszert készített növényekből; eszme- és gondolatvilága kifejezésre jutott a növények elnevezésében is Hazánk gyógynövény-gazdagságát a nép már a múltban is értékelhette.

Orvostörténeti, gyógyszerésztörténeti, nem kevésbé a kultúra és a természettudomány története szempontjából egyaránt jelentős annak az ismerete, hogy hazánkban a XVII. század végén és XVIII. század elején milyen betegségekben, milyen növényi származású gyógyszereket alkalmaztak. Lényeges ismernünk, hogy milyen magyar gyógynövények voltak használatban, melyeket használunk ezek közül ma is, melyek mentek feledésbe és nem lenne-e érdemes ezekkel foglalkoznunk.

A könyvet tanulmányozva azt az érdekes megállapítást vonhatjuk le, hogy a mai népgyógyászat nagyjából azon a fokon áll, ahol annakidején a könyv állott. Megemlítem azt is, hogy a ma fellendülésnek indult *neo-hippokratesi* gyógyító irányzat is gyakran hivatkozik Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis*-ára. A szerző — szinte azt mondhatjuk békeharcos volt, mert — írt még *Pax animae*, *Pax crucis*, *Pax sepulchri* című könyveket is.

IRODALOM

1. Kótay Pál: Pápai Páriz Ferenc orvostudományi értekezése (Basel, 1674). Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 1956. 4. sz. 84. o.) — 2. Kótay Pál: A Pax corporis. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 1958. 8—9. sz. 5. o. — 3. Magyar Kossá Gyula: Magyar orvosi emlékek. Budapest, 1929. — 4. Oláh Andor: Népi orvoslás Orvostörténet. Orvostudomány. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 1956. 3. sz. 84. o.

РЕЗЮМЕ

Автор занимается с произведением „Pax corporis“ написанным в 1683-ом году значительным венгерским врачом Ференц Палаи Париз Палаи Париз написал свою книгу для бедных людей, которые не могли ходить на медицинские процедуры. Автор подробно перечисляет лекарственные растения, которые фигурируют в этом произведении. При помощи этого перечисления, мы можем познакомиться с лекарственными растениями, использованными в том эпохе и можем установить, что среди этих лекарственных растений многие применяются и в сегодняшнее время и по народному и даже по официальному лечению. Автор более подробно занимается с несколькими интересными частями книги.

ZUSAMMENFASSUNG

Verfasser erörtert das im Jahre 1683. unter dem Titel „Pax corporis“ erschienene Werk des berühmten ungarischen Arztes Franz Pápai Páriz. Er schrieb sein Buch für arme Leute, welchen zu jener Zeit noch keine entsprechende ärztliche Hilfe zur Verfügung stand. Die im Werk beschriebenen Heilpflanzen sind ausführlich aufgezählt und so bekommen wir ein vollständiges Bild über die seinerzeit gebrauchten Heildrogen und können feststellen, dass darunter viele noch heute in der Volksheilkunde, ja sogar in der ärztlichen Rezeptur gebräuchlich sind. Einige interessante Teile des Werkes sind hervorgehoben und Erklärungen dazu gefügt.

(A Budapesti Orvostudományi Egyetem Gyógyművelési és Drogismereti Intézete, Budapest, VIII., Üllői út 26.)

Érkezett: 1959. XII. 1.